

PRECEPTE FUNDAMENTALE DESPRINSE DIN OPERA LUI CARL VON CLAUSEWITZ

Sergent drd. Traian OSTAHE

Batalionul 811 Infanterie „Dej”

DOI: 10.55535/GMR.2026.1-2.19

The analysis of Carl von Clausewitz’s personality and contributions in literature has highlighted their complexity and impact in the field of military science. As a war theorist, he developed a practical military philosophy that was adapted to the real needs and experiences of the military. The pragmatic nature and immediate usefulness of these ideas, as well as their relevance to military leadership and strategy in concrete conflict situations, are highlighted in this interpretation.

Despite the fact that some authors and researchers have proposed the Polish origin of his name, historical and genealogical documents prove that his family had German roots and a strong Prussian patriotism. The national and cultural identity had a major impact on how he perceived and conceptualised war, as it considered conflict to be an essential element of the Prussian state’s identity and sovereignty.

Furthermore, the family and social environment in which he was brought up helped him to develop a rigorous and analytical perspective on military phenomena. His academic training, combined with his practical experience gained in military service, was the foundation for the theories and principles he later expressed in his landmark work, “On War”/“Vom Kriege”, still considered a core work in military science.

Keywords: military science; lessons learned; Prussia; “Vom Kriege”; policy;

INTRODUCERE

Ideea de a analiza lecțiile învățate din opera clausewitziană rezidă în capacitatea unică a acestui corpus de texte de a funcționa nu ca o dogmă rigidă, ci ca un instrument de reflecție critică aplicabil provocărilor strategice contemporane. Într-o eră marcată de incertitudine și de transformări tehnologice accelerate, redescoperirea conceptelor sale fundamentale, precum *fricțiunea*, *trinitatea* și *supremația politicului*, oferă reperele necesare pentru a distinge între natura imuabilă a războiului și formele sale mereu schimbătoare, asigurând, astfel, o bază intelectuală solidă pentru orice proces decizional complex.

În contextul actual de securitate, marcat de instabilitatea din proximitatea frontierelor naționale și de necesitatea modernizării gândirii strategice în cadrul parteneriatelor internaționale, reevaluarea acestor lecții capătă o relevanță sporită pentru spațiul românesc. Adoptarea unei perspective clausewitziene permite decidenților și specialiștilor autohtoni nu doar o mai bună integrare în limbajul conceptual al aliaților, ci și o înțelegere profundă a interdependenței dintre obiectivele politice și acțiunea militară, esențială pentru consolidarea rezilienței naționale.

Tratatul „*Despre război*” („*Vom Kriege*”) al lui Carl von Clausewitz reprezintă, fără îndoială, cea mai profundă și influentă încercare de a codifica natura complexă a conflictului armat, oferind o sinteză dialectică între rigoarea teoretică și realitatea imprevizibilă a câmpului de luptă. Deși redactată într-un context istoric specific, opera sa transcende epoca napoleoniană, rămânând o „*lentilă*” analitică indispensabilă pentru înțelegerea modului în care politica, hazardul și voința umană interacționează în definirea strategiei moderne.

Personalitatea lui Carl von Clausewitz (1780-1831) a fost abordată din numeroase perspective și în diverse moduri. Pentru istoricul militar britanic Michael Howard, traducător al operei clausewitziene, a fost un „*soldat al soldatului*”, care a elaborat o filozofie militară aplicabilă

Tratatul „Despre război” („Vom Kriege”) al lui Carl von Clausewitz reprezintă, fără îndoială, cea mai profundă și influentă încercare de a codifica natura complexă a conflictului armat, oferind o sinteză dialectică între rigoarea teoretică și realitatea imprevizibilă a câmpului de luptă.

Dincolo de subiectele strict militare, Clausewitz avea să dezvolte un set larg de interese în artă, știință și educație. Toate aceste interese vor avea un impact asupra operei sale militaro-filosofice.

și orientată către militari. Peter Paret, figură centrală a istoriografiei militare contemporane, îl portretizează pe Clausewitz drept un intelectual de o rigoare excepțională, deși marcat de un temperament auster (2007; 2015). În schimb, criticii lui Clausewitz l-au portretizat ca pe un diletant militar cu tendințe mai degrabă agresive, în timp ce, în mediile academice militare din Germania, Marea Britanie și America, opera sa a fost frecvent receptată ca o lucrare sterilă și excesiv de dogmatică, rezervată exclusiv studiului teoretic (Bassford, 1994).

Carl Philippe Gottfried von Clausewitz s-a născut în Burg, lângă Magdeburg, la 1 iulie 1780. Deși numele a fost pretins de unii scriitori că ar fi avut origini poloneze, familia era germană și patriotic prusacă. Cu toate acestea, în ciuda pretențiilor lor la nobilime, familia Clausewitz (care erau, cu siguranță, membri ai elitei locale din Burg) își avea, probabil, originea în clasa de mijloc. Bătrânul Clausewitz obținuse un comision în armata lui Frederic cel Mare, dar i-a fost retras în timpul epurării, de către Frederic, a ofițerilor nenobili, după Războiul de șapte ani (1756-1763). Carl a putut să intre în armată ca și cadet, prin influența nobilului său bunic vitreg. Pe baza realizărilor militare ale lui Carl și ale fraților săi, nobilimea familiei a fost confirmată, fără nicio ezitare, de regele Friedrich Wilhelm al III-lea, în 1827. Clausewitz a intrat în armata prusacă la vârsta de doisprezece ani; a luat contact pentru prima dată cu lupta la treisprezece ani, (într-o campanie de gherilă împotriva revoluționarilor din Franța. După ce Prusia s-a retras din războaiele Revoluției Franceze, în 1795, el a petrecut cinci ani îndeplinind sarcini de garnizoană. Acolo, s-a concentrat asupra propriei sale educații. Dincolo de subiectele strict militare, Clausewitz avea să dezvolte un set larg de interese în artă, știință și educație. Toate aceste interese vor avea un impact asupra operei sale militaro-filosofice. Eforturile sale au fost atât de reușite, încât, în 1801, a fost admis la Institutul pentru tineri ofițeri din Berlin, care va evolua, în cele din urmă, în celebra Kriegsakademie. A intrat rapid în atenția noului director, Gerhard von Scharnhorst, o figură cheie în statul prusac în timpul răsturnărilor războaielor napoleoniene și șef al Statului Major General în 1806. Impresionat de capacitatea lui Clausewitz, Scharnhorst avea să devină sponsorul, mentorul și prietenul său apropiat. Clausewitz a absolvit în fruntea clasei sale în 1803 și a fost recompensat cu funcția de adjutant militar al tânărului prinț August. Acest lucru l-a adus în contact strâns cu familia regală.

Alarmată de victoriile devastatoare ale Franței asupra Austriei și Rusiei în 1805, Prusia s-a mobilizat pentru război în 1806. Încrezători în moștenirea lui Frederic cel Mare, căpitanul Clausewitz și majoritatea celorlalți ofițeri prusaci așteptau cu nerăbdare o luptă cu Franța. Momentul și punerea în aplicare a mobilizării prusace au fost însă deficitare, iar națiunea era insuficient pregătită din punct de vedere psihologic. Forțele prusace au fost spulberate în înfrângeri umilitoare în luptele de la Jena și Auerstedt. Două săptămâni mai târziu, acoperind retragerea a ceea ce a rămas din armata prusacă, Clausewitz și prințul August au fost capturați pe câmpul de luptă. În acordul de pace, Prusia și-a pierdut jumătate din populație și din teritoriul său și a devenit un satelit francez ocupat.

Carl von Clausewitz

Când s-a întors din exilul educațional din Franța, în 1807 (Scheipers, 2019, pp. 1-25), s-a alăturat energic lui Scharnhorst și altor membri ai mișcării reformiste, ajutând la restructurarea atât a societății prusace, cât și a armatei, pregătindu-se pentru ceea ce el a simțit a fi o nouă luptă inevitabilă cu francezii. Îndatoririle sale au inclus planificarea unei insurecții naționale împotriva ocupației franceze, o întreprindere care ar implica un „război popular” (pe linia luptei brutale de gherilă care avea loc atunci în Spania) în legătură cu operațiunile mult reduse ale armatei prusace. Entuziasmul său pentru rezistența activă față de francezi nu era, totuși, împărtășit de rege, care era mai preocupat de menținerea poziției sale în statul prusac. Deziluzia maiorului Clausewitz a atins un apogeu atunci când Prusia ocupată a fost de acord să-i ofere un corp de armată lui Napoleon, pentru a-l ajuta la invazia Rusiei, din 1812. Împreună cu alți aproximativ treizeci de ofițeri și cu permisiunea reticentă a regelui, a demisionat din serviciul prusac. A acceptat, apoi, un rol în armata rusă, pentru a continua rezistența împotriva lui Napoleon. Cu toate acestea, înainte de a pleca în Rusia, împreună cu prințul moștenitor prusac Friedrich Wilhelm, al cărui tutor militar

Alarmată de victoriile devastatoare ale Franței asupra Austriei și Rusiei în 1805, Prusia s-a mobilizat pentru război în 1806. Încrezători în moștenirea lui Frederic cel Mare, căpitanul Clausewitz și majoritatea celorlalți ofițeri prusaci așteptau cu nerăbdare o luptă cu Franța. Momentul și punerea în aplicare a mobilizării prusace au fost însă deficitare, iar națiunea era insuficient pregătită din punct de vedere psihologic.

Clausewitz a participat la multe evenimente cheie ale Războiului de Eliberare (1813-1814), dar a fost aglomerat de sarcini care, deși importante, nu au fost în centrul celor mai dramatice evenimente. Într-un fel de subterfugiu, Scharnhorst a aranjat ca el să servească drept ofițer de legătură rus în armata prusacă. În realitate, el a fost un consilier influent al generalului August von Gneisenau, șeful de stat major al feldmareșalului von Blücher (1813-1815) și unul dintre principalii lideri ai renașterii militare a Prusiei.

devenise în 1810, el a pregătit un eseu despre război. Acest eseu a fost numit „*Cele mai importante principii ale artei războiului pentru a finaliza cursul meu de instruire pentru Prințul Moștenitor.*” Eseul a reprezentat dezvoltarea teoretică a lui Clausewitz până în acel moment, dar a fost doar un precursor destul de primitiv al operei sale de mai târziu – „*Vom Kriege*” („*Despre război*”). Subiectul său era, în mare parte, tactic. În timp ce unele dintre cele mai importante concepte teoretice ale operei au fost destul de bine dezvoltate („*fricțiune*”, de exemplu), multe au fost embrionare, iar altele complet absente. În special și în mare contrast cu lucrarea ulterioară, „*Principiile războiului*” nu este deosebit de sofisticată din punct de vedere istoric. Se bazează aproape în întregime pe experiența lui Frederic cel Mare și pe primele războaie cu Franța revoluționară și Napoleon. Din păcate, a fost adesea tratată ca un rezumat al teoriei mature a lui Clausewitz (Clausewitz, 1984; Paddy, Dennis, 2007).

În serviciul rusesc, Clausewitz a fost oarecum împiedicat de ignoranța sa privind limba rusă. Cu toate acestea, el vorbea franceză (precum și engleza), la fel ca mulți aristocrați ruși și familia imperială rusă, iar în Rusia și în armată erau mulți etnici germani. A participat la îndelungata retragere a Rusiei, a luptat în bătălia de la Borodino și a asistat la retragerea dezastruoasă a Franței de la Moscova, inclusiv la traversarea catastrofală a râului Beresina. Infiltrându-se cu îndrăzneală în spatele liniilor franceze, el a jucat un rol cheie în negocierea Convenției de la Tauroggen, care a dus la dezertarea trupelor prusace ale generalului York von Wartenburg din armata franceză. Această aventură riscantă l-a înfuriat pe rege, dar, în cele din urmă, a forțat Prusia să intre în alianța anti-franceză, ducând direct la înfrângerea și abdicarea lui Napoleon, în 1814, și la revigorarea Prusiei înseși (Leggiere, vol. I).

Totodată, Clausewitz a participat la multe evenimente cheie ale Războiului de Eliberare (1813-1814) (Leggiere, vol. II), dar a fost aglomerat de sarcini care, deși importante, nu au fost în centrul celor mai dramatice evenimente. Într-un fel de subterfugiu, Scharnhorst a aranjat ca el să servească drept ofițer de legătură rus în armata prusacă. În realitate, el a fost un consilier influent al generalului August von Gneisenau, șeful de stat major al feldmareșalului von Blücher (1813-1815) și unul dintre principalii lideri ai renașterii militare

a Prusiei. S-a trezit adesea în plină luptă, ca la Lützen/Grossgörschen, în 1813, unde a condus mai multe atacuri de cavalerie și a fost rănit. Scharnhorst a murit din cauza rănilor primite în aceeași bătălie. Cu toate acestea, după ce a făcut atât de mult pentru a contesta subjugarea Prusiei de către Franța, Clausewitz era acum considerat de mulți ca un erou național. Astfel, schimbarea de tabere a Prusiei a dus, în cele din urmă, la reintegrarea acestuia în armata prusacă, drept colonel deplin, în aprilie 1814.

În timpul campaniei din 1815, Clausewitz a servit ca șef de stat major al Corpului 3 al Prusiei, comandat de generalul von Thielmann. În 1818, regele l-a promovat pe Clausewitz general-maior și l-a numit șeful administrativ al Colegiului General de Război din Berlin. În ciuda reacției conservatoare din Prusia de după 1819, în timpul căreia multe dintre reformele liberale din anii de război au fost slăbite sau anulate, el și soția sa, Marie, au dus o viață foarte activă printre cele mai înalte cercuri sociale, intelectuale și politice din Berlin. Având puțin de-a face cu instruirea efectivă la școală, Clausewitz și-a petrecut abundantul timp liber scriind studii despre diferite campanii și pregătind lucrările teoretice care, în cele din urmă, au devenit „*Vom Kriege*” (Kirkpatrick, 2015; Schuurman, 2017, pp. 1-23).

Generalul Clausewitz a revenit la serviciul activ în 1830, când a fost numit comandant al unui grup de brigăzi de artilerie staționate în estul Prusiei. Când revoluțiile din Paris și Polonia păreau să prevestească un nou război general european, el a fost numit șef de stat major al feldmareșalului Gneisenau, iar Armata de Supraveghere a fost trimisă la granița poloneză. Înainte de a pleca, și-a sigilat manuscrisele neterminate. Nu avea să le mai deschidă vreodată. În orice caz, în mod evident, intenția lui Clausewitz a fost să nu le publice niciodată în timpul vieții sale, decizia sa fiind o strategie de integritate intelectuală. Clausewitz se temea că, dacă ar fi publicat în timp ce era încă general activ, ar fi fost tentat să mascheze adevărul, pentru a nu-și supăra superiorii sau pentru a-și proteja reputația. Scriind doar pentru viitor, și-a permis să fie sincer și critic în analizele sale.

Deși războiul a fost evitat, Clausewitz a rămas în Est, organizând un cordon sanitar pentru a încerca să oprească răspândirea din Polonia a epidemiei de holeră. Prietenul său, Gneisenau, a murit curând de acea boală și, în august 1831, Clausewitz a preluat comanda armatei.

Generalul Clausewitz a revenit la serviciul activ în 1830, când a fost numit comandant al unui grup de brigăzi de artilerie staționate în estul Prusiei. Când revoluțiile din Paris și Polonia păreau să prevestească un nou război general european, el a fost numit șef de stat major al feldmareșalului Gneisenau, iar Armata de Supraveghere a fost trimisă la granița poloneză.

Deși era un general tânăr, acesta a fost devansat în ierarhie de unii dintre subalternii săi; cu toate acestea, niciunul nu a îndrăznit să îi conteste poziția sau să îi uzurpe autoritatea. Odată ce pericolul unor lupte grave a trecut, el a fost înlocuit de feldmareșalul Karl Friedrich von dem Knesebeck, neexperimentat, dar acceptabil din punct de vedere politic. Clausewitz s-a întors acasă la Breslau, dar, la scurt timp, s-a îmbolnăvit de holeră și a murit, la 16 noiembrie 1831, în vârstă de 51 de ani.

REPERE ANALITICE ALE OPEREI CLAUSEWITZIENE

Cea mai riguroasă reconstrucție a lucrării, fundamentată pe manuscrisele care au supraviețuit distrugerilor din 1945, a fost realizată de cercetătorul german Werner Hahlweg între anii 1950 și 1960. Edițiile sale au servit drept bază pentru versiunea în limba engleză din 1976, îngrijită de Michael Howard și Peter Paret.

După moartea prematură a generalului prusac, soția sa, Marie von Clausewitz, împreună cu fratele acestuia, și-au asumat sarcina laborioasă de a ordona și revizui manuscrisele rămase neterminate. Rezultatul acestei munci de editare a fost publicarea unei colecții impresionante în zece volume, care a cristalizat moștenirea sa teoretică și a oferit lumii tratatul fundamental „*Despre război*”. Primele trei dintre acestea au apărut între 1832 și 1834. În edițiile ulterioare, ideile sale au căzut, uneori, pradă impulsurilor revizioniste ale diferiților săi editori. Cea mai riguroasă reconstrucție a lucrării, fundamentată pe manuscrisele care au supraviețuit distrugerilor din 1945, a fost realizată de cercetătorul german Werner Hahlweg între anii 1950 și 1960. Edițiile sale au servit drept bază pentru versiunea în limba engleză din 1976, îngrijită de Michael Howard și Peter Paret, amintimți la începutul acestui studiu. Recent, a fost redescoperit un text mai vechi, redactat probabil în jurul anului 1817, care prefigurează primele patru cărți din „*Vom Kriege*”. Intitulat „*Aphorismen über den Krieg und die Kriegführung*” („*Aforisme despre război și conducerea războiului*”), acest manuscris este remarcabil prin concizia sa și prin stilul aforistic concentrat (Eftimova, 2015, pp. 345-367). Marie von Clausewitz a publicat acest text sub formă de foileton, simultan cu restul scrierilor postume ale soțului său, însă acesta a fost imediat eclipsat de amploarea tratatului fundamental. În spațiul anglo-saxon, pilonii analizei operei clausewitziene rămân lucrarea de căpătâi „*Despre război*”, precursorul acesteia, „*Principiile războiului*”, precum și cele două studii de campanie clasice, completate recent, în intervalul 2018-2021, de încă două volume critice. Primul dintre aceste studii a fost „*Campania din 1812 în Rusia*”, tradusă și publicată anonim

de un prieten apropiat al ducelui de Wellington, în 1843 (Kirchubel, 2024, pp. 106-109). Cea de-a doua lucrare, „*Campania din 1815 în Franța*”, a rămas inaccesibilă publicului de limbă engleză până în 2010, când au fost publicate două ediții distincte. Anterior, existase doar o traducere prescurtată, realizată în regim privat pentru Ducele de Wellington, care a reacționat printr-un memorandum devenit ulterior celebru și influent în Marea Britanie a secolului al XIX-lea. Acest document (integrat recent, alături de o analiză documentară amplă, în una dintre edițiile din 2010) a fost esențial în configurarea reputației moderne a lui Clausewitz. Cu toate acestea, memoriul a căzut într-o relativă uitare după 1914, fiind ignorat sistematic de istoricii britanici, care evitau să evidențieze contribuția decisivă a Prusiei în victoria de la Waterloo (Paret, Moran, 1992; Schuurman, 2017, pp. 1-23; van Beurden, 2015).

Studiile din 1812 și 1815 au fost despre campaniile din epoca napoleoniană, la care a participat el însuși, deși acest aspect nu este destul de abordat. Ele reprezintă diferite etape ale evoluției ideilor lui Clausewitz și reflectă o serie de elemente ale teoriilor sale mature. Descoperirile studiului din 1812 au fost, în mare parte, încorporate în „*Vom Kriege*”. Totuși, studiul din 1815, unul dintre ultimele (probabil, finalizat în 1827), nu a fost niciodată încorporat în lucrarea mai mare.

Lucrarea „*Der Feldzug von 1796*”, dedicată campaniei din Italia, a fost finalizată în 1828, ulterior studiului despre anul 1815. Deși această campanie este menționată mai frecvent decât cea de la Waterloo în „*Vom Kriege*”, influența sa asupra tratatului fundamental pare la fel de limitată. Totodată, diverse alte fragmente ale operei sale au fost traduse în spațiul anglo-saxon, însă au exercitat un impact minor asupra gândirii strategice din această zonă.

Tratatul „*Vom Kriege*” a beneficiat de mai multe traduceri în limba engleză, cele mai relevante fiind versiunile realizate de J.J. Graham (1873), O.M. Jolles (1943) și ediția de referință a lui Michael Howard și Peter Paret (1976, revizuită în 1984). Lucrarea reprezintă o lectură densă și solicitantă, nu din cauza unei eventuale carențe stilistice sau a unei lipse de rigoare din partea autorului – studiile sale de campanie fiind, prin contrast, deosebit de accesibile –, ci din cauza complexității intrinseci a subiectului și a caracterului neterminat al manuscriselor.

Studiile din 1812 și 1815 au fost despre campaniile din epoca napoleoniană, la care a participat el însuși, deși acest aspect nu este destul de abordat. Ele reprezintă diferite etape ale evoluției ideilor lui Clausewitz și reflectă o serie de elemente ale teoriilor sale mature. Descoperirile studiului din 1812 au fost, în mare parte, încorporate în „Vom Kriege”.

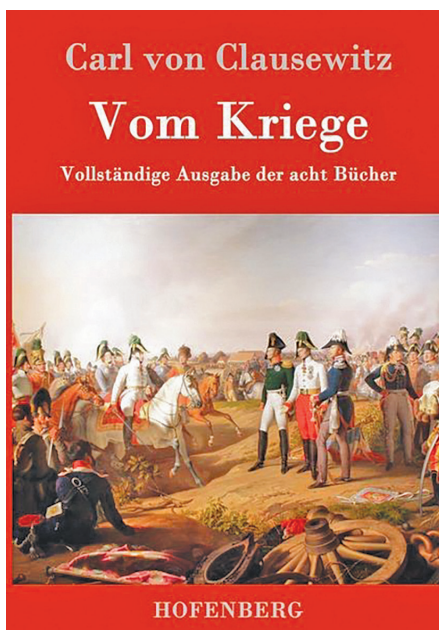
Pentru o înțelegere deplină, „Vom Kriege” trebuie abordat ca un întreg, cititorul avizat trebuind să identifice faptul că diversele secțiuni reflectă etape distincte ale evoluției intelectuale a lui Clausewitz.

Deși a fost frecvent publicat sub forma a trei volume distincte, cea mai recentă ediție compactă în limba engleză însumează aproximativ 580 de pagini, excluzând aparatul critic.

Pentru o înțelegere deplină, „Vom Kriege” trebuie abordat ca un întreg, cititorul avizat trebuind să identifice faptul că diversele secțiuni reflectă etape distincte ale evoluției intelectuale a lui Clausewitz. Prima carte, a doua și a doua jumătate a Cărții a VIII-a sunt considerate, în general, cele

mai relevante și finisate părți ale operei; prin contrast, segmentele timpurii nu reușesc întotdeauna să rezoneze cu conceptele de maturitate ale autorului. În edițiile prescurtate, Cărțile V, VI și VII sunt, adesea, omise, sub pretextul caracterului lor tactic, considerat perimat. Această practică generează însă erori grave de interpretare, deoarece tocmai în aceste secțiuni Clausewitz elaborează implicațiile practice ale teoriei sale. De pildă, pentru cei care îl portretizează drept un „apostol al ofensivei”, omiterea Cărții a VI-a, „Apărarea”, este deosebit de convenabilă, deși aceasta fundamentează teza sa controversată conform căreia apărarea reprezintă, intrinsec, forma cea mai puternică de război.

Una dintre principalele surse de confuzie despre abordarea lui Clausewitz constă în metoda sa dialectică de expunere. De exemplu, celebrul citat al lui Clausewitz conform căruia „Războiul este doar o continuare a politicului”, deși corect în sine, nu a fost conceput ca o simplă constatare factuală. Este antiteza unui argument dialectic a cărui teză – formulată anterior în analiză – susține că „războiul nu este altceva decât un duel (sau o luptă corp la corp, o traducere mai fidelă a termenului german „Zweikampf”) la scară largă”. Sinteza sa este reprezentată de conceptul de „trinitate fascinantă” („wunderliche

Dreifaltigkeit”). Această sinteză depășește limitele celor două afirmații anterioare, demonstrând că războiul nu este nici exclusiv un act de forță brută, nici doar un instrument pur rațional al politicii (Herberg-Rothe, 2022, pp. 1-12; Villacres, Baasford, 1995, pp. 9-19). Mai degrabă, este o interacțiune dinamică, în mod inerent instabilă, a forțelor emoției violente, hazardului și calculului rațional din toate părțile. Identificarea exactă a celui care avea să beneficieze de pe urma lecturii „*Despre război*” și exact cum – sunt întrebări oarecum perplex. Obiectivul pragmatic al lui Clausewitz a fost de a le oferi analiștilor militari un cadru conceptual riguros pentru înțelegerea fenomenului războiului, în speranța de a optimiza atât desfășurarea efectivă a operațiunilor, cât și literatura de specialitate (Clemmensen Hesselholt, 2011, pp. 61-85; Waldman, 2009). El anticipa că o astfel de rigoare teoretică va rafina judecata comandanților, deși rămânea convins că „*geniul militar*” derivă mai degrabă din caracter, personalitate și temperament decât din intelectul pur. Probabil, datorită propriei introspecții, el considera că intelectualii sunt, în general, lideri militari mai puțin eficienți. Cu toate acestea, susținea că doar un spirit reflexiv și conștient de sine are capacitatea de a asimila profunzimea unui tratat precum „*Despre război*” (Hughes, 2020, pp. 773-805).

DESPRE LECȚIILE ÎNVĂȚATE ÎN OPERA CLAUSEWITZIANĂ

Clausewitz a perceput istoria în termeni relativi, respingând categorii absolute, standarde și valori. Trecutul trebuie acceptat în propriile sale condiții. Istoricul trebuie să încerce să pătrundă în mentalitățile și atitudinile oricărei perioade studiate, în „*spiritul epocii*”. Istoria este un proces dinamic de schimbare, condus de forțe dincolo de control și, adesea, dincolo de înțelegerea sau chiar detectarea oricărui individ sau grup. Această atitudine este deosebit de evidentă în două teme cheie din „*Vom Kriege*”, care lipsesc în „*Principii*”. Acestea sunt celebra aserțiune că „*Războiul este o continuare a politicii cu un amestec de alte mijloace*” (adică violența organizată) și recunoașterea faptului că războiul poate varia în formele sale, în funcție de natura schimbătoare a politicii și a societății în care este purtat.

O parte considerabilă din „*Vom Kriege*” este dedicată examinării rolului războiului în istorie, utilității practice a istoriei militare pentru cadrul activ și dificultăților inerente în receptarea și redactarea

Obiectivul pragmatic al lui Clausewitz a fost de a le oferi analiștilor militari un cadru conceptual riguros pentru înțelegerea fenomenului războiului, în speranța de a optimiza atât desfășurarea efectivă a operațiunilor, cât și literatura de specialitate. El anticipa că o astfel de rigoare teoretică va rafina judecata comandanților, deși rămânea convins că „geniul militar” derivă mai degrabă din caracter, personalitate și temperament decât din intelectul pur.

Pentru a pătrunde în esența teoriilor de maturitate ale lui Clausewitz, un punct de plecare adecvat rezidă în examinarea celor mai frecvente interpretări eronate ale argumentației sale. De regulă, aceste erori conceptuale sunt rezultatul abordărilor unor autori care fie nu au parcurs integral tratatul „Despre război” (limitându-se la fragmente introductive sau la versiuni simplificate), fie au urmărit deliberat distorsionarea tezelor acestuia.

acesteia. Cea mai relevantă contribuție tehnică a lui Clausewitz în istoriografia militară o reprezintă discursul său despre „*analiza critică*”. Autorul a delimitat riguros atribuțiile istoricului de cele ale criticului militar, deși a recunoscut complementaritatea celor două roluri. El a susținut că cercetarea istorică pură este independentă de teorie sau critică, scopul acesteia fiind identificarea, interpretarea și ordonarea faptelor „*echivoce*” (acele date susceptibile de interpretări multiple). În contrast, analiza critică presupune identificarea cauzalității, în timp ce „*critica*” propriu-zisă vizează evaluarea acțiunilor întreprinse și a „*mijlocurilor folosite*”, explorarea alternativelor tactice și formularea judecăților de valoare. Într-o astfel de evaluare, acțiunile trebuie analizate nu doar individual (la nivel tactic, operațional, strategic sau politic), ci și prin prisma *interdependenței* lor, teoria oferind cadrul necesar procesului de analiză și judecată (Bassford, 1994, p. 36).

Numele lui von Clausewitz este asociat cu o serie complexă de categorii, precum războiul ideal, războiul real, „*război pentru a-l face pe adversarul nostru neputincios militar sau politic*”, războiul limitat, războiul total și războiul absolut. Dintre acești șase termeni, primii trei aparțin exclusiv etapei de maturitate a gândirii sale. Cel de-al patrulea reprezintă o sintagmă pe care Clausewitz nu a utilizat-o niciodată; accentul său pe „*obiective limitate*” reflectă convingerea că o tipologie exhaustivă a războiului, care să includă toți actorii implicați, este imposibil de realizat. În ceea ce privește cel de-al cincilea termen, „*războiul total*”, deși îi este atribuit frecvent, acesta nu îi aparține și lipsește cu desăvârșire din tratatul „*Vom Kriege*” (Keegan, 1994). Originea sa rămâne incertă, însă, în accepțiunea sa comună, conceptul este fundamental antitetic abordării clausewitziene. În fine, războiul absolut marchează o etapă timpurie a reflecției sale (fiind precursorul abstracțiunii „*războiului ideal*”), regăsindu-se totuși, cu diverse nuanțe, în secțiunile mai vechi ale textului, cu precădere în prima jumătate a Cărții a VIII-a (Ib.).

Pentru a pătrunde în esența teoriilor de maturitate ale lui Clausewitz, un punct de plecare adecvat rezidă în examinarea celor mai frecvente interpretări eronate ale argumentației sale. De regulă, aceste erori conceptuale sunt rezultatul abordărilor unor autori care fie nu au parcurs integral tratatul „*Despre război*” (limitându-se la fragmente introductive sau la versiuni simplificate), fie au urmărit

deliberat distorsionarea tezelor acestuia. În realitate, argumentele specifice ale operei sunt formulate cu o claritate remarcabilă, fiind rareori dificil de asimilat. Prima dintre aceste interpretări eronate rezidă în ideea că von Clausewitz ar fi considerat războiul o „știință”. O a doua concepție greșită, corelată cu prima, susține că acesta ar fi privit războiul exclusiv ca pe un instrument rațional al politicii de stat. Dacă prima aserțiune este fundamental eronată, cea de-a doua reprezintă doar o fațetă a unei problematici mult mai complexe. În viziunea lui Clausewitz, războiul, spre deosebire de strategie sau tactică, nu aparține nici domeniului artei, nici celui al științei. Acești doi termeni definesc adesea parametrii dezbaterii teoretice, iar cei mai vehemenți critici ai săi (precum Jomini, Liddell Hart sau Fuller, la început) au tins să trateze fenomenul militar ca pe o știință exactă. După cum argumenta Clausewitz, obiectivul științei este cunoașterea și certitudinea, în timp ce finalitatea artei este capacitatea creatoare. Desigur, orice formă de artă integrează elemente științifice (precum fundamentele matematice ale armoniei), iar orice demers științific riguros implică, în mod inerent, creativitate (Brands, 2023; Hew, 2022, pp. 143-160).

Clausewitz a perceput *tactica* având un caracter esențialmente științific, în timp ce *strategia* era asimilată unei forme de artă; totuși, el sublinia că exercitarea conștientă și pur rațională a „strategiei militare” – concept predilect în rândul teoreticienilor și istoricilor – reprezintă un fenomen relativ rar în realitatea obiectivă. Autorul și-a exprimat convingerea că, în contextul conflictului armat, ideile sunt, de regulă, atât de facile și de evidente, încât simpla lor aplicare poate fi rareori invocată ca o dovadă incontestabilă a talentului sau geniului unui comandant: „A devenit convingerea noastră generală că ideile în război sunt, în general, atât de simple și se află atât de aproape de suprafață, încât meritul invenției lor poate dovedi rareori talentul comandantului care le adoptă.” (Daase, Davis, 2015).

Majoritatea evenimentelor reale sunt determinate de forțe precum șansa, emoția, inerțiile birocratice și dinamica politica intra-organizațională, iar multe decizii „strategice” sunt adoptate în mod inconștient, adesea cu mult timp înainte de izbucnirea ostilităților. Dacă ar fi fost constrâns să aleagă, Clausewitz ar fi poziționat războiul mai aproape de domeniul artelor; cu toate acestea, nicio încadrare

Clausewitz a perceput tactica având un caracter esențialmente științific, în timp ce strategia era asimilată unei forme de artă; totuși, el sublinia că exercitarea conștientă și pur rațională a „strategiei militare” – concept predilect în rândul teoreticienilor și istoricilor – reprezintă un fenomen relativ rar în realitatea obiectivă.

Războiul constituie o formă de interacțiune socială. Teoreticianul prusac l-a comparat ocazional cu activitățile comerciale sau cu litigiile juridice, însă cel mai frecvent l-a asociat cu sfera politicului. Această distincție este fundamentală: spre deosebire de artă sau știință, unde subiectul acționează asupra materiei neînsuflețite, în afaceri, politică și război, voința este exercitată asupra unui obiect animat.

terminologică nu i s-a părut pe deplin satisfăcătoare (Bruce, Dickie, Kiley, Pavkovic, Schneid, 2008).

În schimb, războiul constituie o formă de interacțiune socială. Teoreticianul prusac l-a comparat ocazional cu activitățile comerciale sau cu litigiile juridice, însă cel mai frecvent l-a asociat cu sfera politicului. Această distincție este fundamentală: spre deosebire de artă sau știință, unde subiectul acționează asupra materiei neînsuflețite, în afaceri, politică și război, voința este exercitată asupra unui obiect animat. Acesta nu doar reacționează, ci manifestă acțiuni independente, transformând războiul într-un fenomen guvernat de „forțe inteligente”. Deși definit ca „un act de forță pentru a-l obliga pe inamicul nostru să facă voia noastră”, războiul nu este niciodată unilateral, ci reprezintă o confruntare între voințe autonome. În acest concurs, măiestria și creativitatea sunt concurate de factori precum personalitatea, hazardul, emoția și dinamismul specific oricărei interacțiuni umane, inclusiv manifestarea puterii brute (Hughes, pp. 287-296; Garard, 2022, pp. 92-109).

Când Clausewitz a scris că războiul poate avea o gramatică proprie, dar nu și propria sa logică, el a vrut să spună că logica războiului, ca și politica, este logica relațiilor sociale, nu cea a artei sau științei. Primele pagini din „Vom Kriege” au creat un model dialectic al războiului „de război ideal”, pe care mulți cititori îl consideră confuz, dar, în cele din urmă, această cunoaștere este destul de necesară. Războiul ideal, descendentul intelectual al termenului său anterior „război absolut” (care apare încă într-o parte mai veche a cărții, exclusiv în prima jumătate a cărții a VIII-a), reprezintă explorarea tezei inițiale a lui Clausewitz potrivit căruia „războiul nu este altceva decât un meci de luptă la scară mai mare”. Războiul ideal constituie o abstracție filosofică, o „fantezie logică” imposibil de transpus în realitate. Acesta reprezintă războiul în formă „pură”, o manifestare a violenței extreme, neîngrădită de intervenția rațiunii sau de efectele de fricțiune generate de timp, spațiu și natura umană. Într-un astfel de model teoretic, conflictul s-ar declanșa fără un motiv politic specific, printr-un efort maxim și simultan al ambelor părți, aflate într-o opoziție simetrică perfectă. Obiectivul său ultim este răsturnarea totală a adversarului prin anihilarea completă a capacităților sale fizice de rezistență.

După ce a explorat această noțiune de război ca un act de forță pură, Clausewitz demonstrează slăbiciunile acelei noțiuni deloc neobișnuite. Deși este adevărat că războiul este un act de forță pentru a-i obliga pe dușmanii noștri să facă voia noastră, este, în mod clar, mult mai mult decât atât. Numai violența ei nu poate explica experiența noastră reală de război (Garard, 2021).

CONCLUZII

Obiectivul fundamental al lui Clausewitz a fost diminuarea faliei dintre teorie și practică. Din nefericire, opera sa a rămas adesea captivă în chiar acea crevasă pe care a încercat să o depășească, fiind receptată ca fiind excesiv de pragmatică pentru intelectuali, prea complexă și ambiguă pentru factorul politic și mult prea abstractă pentru militari. În consecință, mulți dintre cei aflați de ambele părți ale acestei bariere conceptuale nu au reușit să asimileze profunzimea ideilor cuprinse în tratatul „Despre război”.

Mai mult, acest decalaj reflectă o autentică dihotomie între valorile și percepțiile cercetătorilor și cele ale militarilor, marcată de suspiciuni reciproce, uneori fundamentate. Fie ca fenomen inevitabil, fie ca rezultat al unor curențe remediabile în formarea lor, militarilor practicieni le lipsește adesea acea profunzime istoriografică necesară pentru a interioriza argumentația istoricistă a lui Clausewitz, pentru a-i decifra abordarea dialectică și pentru a distinge aplicabilitatea pragmatică a conceptelor sale.

Experiența personală a cititorului condiționează profund receptarea tratatului „Despre război”. Deși afirmația că cititorii internalizează doar acele idei care le confirmă propriile opinii sau experiențe ar putea părea o exagerare, aceasta nu este departe de adevăr. Lucrarea funcționează adesea mai puțin ca o fereastră spre realitate și mai mult ca o oglindă a celui care o parcurge, fapt, probabil, inevitabil. În perioada activității mele militare, pasajele despre fricțiune, hazard și factorii morali au avut cel mai puternic impact asupra mea. La fiecare lectură, volumul mi s-a revelat diferit, deși singura variabilă care s-a schimbat am fost eu însumi. Prin urmare, nu este surprinzător că supraviețuitorii războiului de tranșee din 1914-1918 și-au regăsit propriile trăiri în paginile sale, la fel cum veteranii din Vietnam tind să vadă în acest text o analiză

Fie ca fenomen inevitabil, fie ca rezultat al unor curențe remediabile în formarea lor, militarilor practicieni le lipsește adesea acea profunzime istoriografică necesară pentru a interioriza argumentația istoricistă a lui Clausewitz, pentru a-i decifra abordarea dialectică și pentru a distinge aplicabilitatea pragmatică a conceptelor sale.

Teoria clausewitziană reprezintă, asemeni oricărui instrument de precizie, o resursă valoroasă deopotrivă pentru teoreticieni, oameni de știință sau practicieni. Calitatea rezultatului obținut depinde însă, în mod fundamental, de rigoarea și profunzimea intelectului care o utilizează.

a eșecurilor din propriul conflict. Această subiectivitate a receptării nu l-ar fi uimit pe Clausewitz, care a insistat constant că experiența individuală (sau absența acesteia) este esențială pentru orice înțelegere autentică a fenomenului războiului. Aceste concluzii nu justifică, în niciun caz, aserțiunea multor cercetători și militari conform căreia teoriile lui Clausewitz ar fi lipsite de valoare din cauza flexibilității lor nelimitate.

Teoria clausewitziană reprezintă, asemeni oricărui instrument de precizie, o resursă valoroasă deopotrivă pentru teoreticieni, oameni de știință sau practicieni. Calitatea rezultatului obținut depinde însă, în mod fundamental, de rigoarea și profunzimea intelectului care o utilizează. Indiferent de modul în care predispozițiile personale pot influența percepția asupra conflictului, perspectiva oferită de Clausewitz asigură o rigoare analitică superioară. Relevanța acestei „*lente*” teoretice derivă nu doar din valoarea sa intrinsecă, ci și din rolul fundamental pe care teoriile clausewitziene, inclusiv interpretările lor eronate, l-au dobândit în cadrul comunității de securitate națională a Statelor Unite. Astfel, tratatul „*Vom Kriege*” a fundamentat cele mai semnificative „*lecții învățate*” în urma experienței din Vietnam, regăsindu-se în esența lucrării lui Harry Summers și în premisele *Doctrinei Weinberger*, ca răspuns direct la eșecul din Războiul din Vietnam. Legătura acestei doctrine cu Clausewitz este evidentă în special la punctul 5, care reflectă „*trinitatea*” sa: armata nu poate câștiga un război dacă nu există o conexiune solidă între guvern (obiective), popor (susținere/pasiune) și armată (execuție). Intervenția trebuie să aibă sprijinul poporului american și al Congresului (Skold, 2014).

Eficiența remarcabilă a „*comunității*” de acțiune prin care forțele armate americane și agențiile conexe au gestionat Războiul din Golful Persic (1990-1991) și conflictele ulterioare este tributară, într-o măsură semnificativă, deși greu de cuantificat, fundamentului conceptual comun generat de studiul operei lui Clausewitz. Acesta a oferit baza intelectuală pe care doctrinele formale au căutat-o constant, dar pe care nu au reușit să o asigure din cauza abordărilor lor inevitabil restrictive, orientate adesea către un singur serviciu militar și marcate de un caracter excesiv de prescriptiv.

Valoarea acestui teren comun rezidă tocmai în flexibilitatea teoriei clausewitziene, trăsătură pe care mulți o consideră frustrantă: ea pune

la dispoziție un set unitar de concepte și instrumente intelectuale ce facilitează analiza și dezbateră, lăsând, totodată, concluziile deschise creativității și diversității obiectivelor strategice. Cu toate acestea, invocarea autorității numelui lui Clausewitz a contribuit și la cristalizarea unei culturi strategice americane tot mai disfuncționale care, cel puțin în opinia mea, a ajuns în era post-11 septembrie să accepte războiul ca pe o simplă modalitate de a continua o politică deficitară prin alte mijloace.

Dominanța exercitată de Clausewitz în cercurile intelectual-militare americane în ultimele patru decenii a generat monotonie sau respingere în rândul multor gânditori reticenți în a-i explora complexitatea. Acest fapt a declanșat reacții din partea unor critici precum Martin van Creveld și John Keegan, a unor ideologi precum Mary Kaldor și a adepților paradigmei „noilor războaie”, dar și din partea militarilor dezamăgiți de forme de conflict neproductive, etichetate eronat drept „clausewitziene”. Cu toate acestea, dacă opera lui Clausewitz va fi la un moment dat retrogradată pe rafturile prăfuite ale istoriei, acest lucru se va datora, probabil, faptului că ideile sale fundamentale au fost complet asimilate, făcând ca propria sa formulare să devină redundantă prin integrare totală.

În concluzie, opera lui Carl von Clausewitz rămâne un pilon fundamental al gândirii strategice moderne, nu prin oferirea unor rețete universale, ci prin furnizarea unui cadru conceptual riguros pentru înțelegerea complexității războiului. Deși adesea interpretat eronat sau redus la sloganuri politice, tratatul „Despre război” își dovedește valoarea tocmai prin flexibilitatea sa dialectică, ceea ce permite adaptarea principiilor sale la realitățile tehnologice și politice contemporane. Indiferent dacă ideile sale vor continua să fie studiate direct sau vor fi complet asimilate în doctrinele viitoare, moștenirea lui Clausewitz rezidă în recunoașterea faptului că războiul este, în esență, un fenomen social și politic, dominat de hazard, fricțiune și interacțiunea voințelor umane. Astfel, supraviețuirea teoriei sale nu depinde de rigoarea literară, ci de capacitatea sa de a rămâne o „lentilă” indispensabilă pentru orice spirit critic care încearcă să descifreze natura neschimbătoare a conflictului armat și lecțiile învățate mai mult sau mai puțin.

Opera lui Carl von Clausewitz rămâne un pilon fundamental al gândirii strategice moderne, nu prin oferirea unor rețete universale, ci prin furnizarea unui cadru conceptual riguros pentru înțelegerea complexității războiului. Deși adesea interpretat eronat sau redus la sloganuri politice, tratatul „Despre război” își dovedește valoarea tocmai prin flexibilitatea sa dialectică, ceea ce permite adaptarea principiilor sale la realitățile tehnologice și politice contemporane.

BIBLIOGRAFIE:

1. Bassford, C. (1994). *Clausewitz in English: The Reception of Clausewitz in Britain and America*. New York, Oxford University Press, <https://www.jstor.org/stable/45346721>, accesat la 22 ianuarie 2026.
2. Bassford, C., Moran, D., Pedlow, G. (2015), ed., *On Waterloo. Clausewitz, Wellington and the Campaign of 1815*. Bicentennials Edition, <https://www.clausewitzstudies.org/readings/1815/TOC.htm>, accesat la 2 februarie 2026.
3. Bellinger, V.E. (aprilie 2015). *The Other Clausewitz: Findings from the Newly Discovered Correspondence between Marie and Carl von Clausewitz*, în *Journal of the military history*, nr. 79, Society for Military History, pdf, pp. 345-367, <https://clausewitzstudies.org.bibl.Bellinger>, accesat la 22 decembrie 2025.
4. Beurden, van K. (2015). *No troops but the British: British national identity and the battle for Waterloo*. The University of Queensland, School of Historical and Philosophical Inquiry, teză de master în filosofie, <https://espace.library.uq.edu.au/view/UQ:372854>, accesat la 22 ianuarie 2026.
5. Brands, H. (2023), ed., *The new makers of modern strategy. From the ancient world to the digital age*. Oxford. Princeton University Press, Oxford, https://muse.jhu.edu/pub/267/edited_volume/book/111820, accesat la 22 ianuarie 2026.
6. Bruce, B.R., Dickie, I., Kiley, K., Pavkovic, F.M., Schneid, C.F. (2008). *Fighting techniques of the napoleonic age (1792-1815). Equipment, combat skills, and tactics*. New York: Saint Martin's Press, <https://www.scribd.com/document/337524193/Fighting-Techniques-of-the-Napoleonic-Age>, accesat la 22 decembrie 2025.
7. Clemmesen, M.H. (2011). *Observations of a lonely Clausewitzian convert: Vom Kriege in Denmark*, în *Clausewitz Gesellschaft*, Hamburg, Germany, Reiner Pommerin, ed., *Clausewitz Goes Global, Carl von Clausewitz in the 21st Century, Commemorating the 50th Anniversary of the Clausewitz Gesellschaft*. Berlin: Carola Hartmann Miles Verlag, pp. 61-85, <https://www.clausewitzstudies.org/>, accesat la 22 decembrie 2025.
8. Colson, B. (2012). *Clausewitz on Waterloo*, în *War in History*, 19, (3), pp. 397-400, <https://www.jstor.org/stable/26098481>, accesat la 22 februarie 2026.
9. Daase, C., Davisci, W.J. (2015), ed. *Clausewitz on small war*. Oxford University Press, https://www.academia.edu/38380505/Clausewitz_on_small_war, accesat la 5 decembrie 2025.
10. Garard, A.O. (2021), ed. *An annotated guide to tactics. Carl von Clausewitz's theory of the combat*. Virginia: Marine Corps University Press, Quantico, <https://www.usmcu.edu/portals/annotatedGuide.psf>, accesat la 16 ianuarie 2026.

11. Garard, A.O. (2022). *Accounting for Alliances in Clausewitz's Theory of War*, în *The Philosophical Journal of Conflict and Violence*, vol. VI, nr. 1, pp. 92-109, <https://trivent-publishing.eu/32-philosophical-journal-of-conflict-and-violence-pjcv>, accesat la 22 ianuarie 2026.
12. Gates, D. (2002). *The napoleonic wars (1803-1815)*. Pimlico: University of Lancaster, <https://hssh.journals.yorku.ca/index.php/hssh/article/view/4629/3823>, accesat la 22 decembrie 2025.
13. Griffith, P., Peter, D. (2007). *French napoleonic infantry tactics (1792-1815)*. Oxford: Osprey Publishing, <https://www.scribd.com/document/392538231/Osprey-ELITE-SERIES-159-French-Napoleonic-Infantry-Tactics-1792-1815-pdf>, accesat la 29 ianuarie 2026.
14. Herberg-Rothe, A. (2022). *Philosophy and Methodology in Clausewitz's Work*, în *The Philosophical Journal of Conflict and Violence*, vol. VI, nr. 1, pp. 1-12, https://www.researchgate.net/publication/371653067_Philosophy_and_Methodology_in_Clausewitz%27s_Work, accesat la 16 ianuarie 2026.
15. Howard, M., Paret, P. (1984). *Clausewitz. On war*. New Jersey: Princeton University Press, https://books.google.ro/books/about/On_War.html?id=DRoL0NmsrlwC&redir_esc=y, accesat la 12 februarie 2026.
16. Hughes, R.G. (2020). *Carl von Clausewitz and his philosophy of war: The evolution of a reputation, 1831-2021*, în *History*, 105, (368), pp. 773-805, <https://www.jstor.org/stable/27187309>, accesat la 22 ianuarie 2026.
17. Hughes, R.G. (2019). *Clausewitz, war and strategy in the twenty-first century*, în *War in History*, 26 (2), pp. 287-296, <https://www.jstor.org/stable/26746704>, accesat la 6 decembrie 2025.
18. Keegan, J. (noiembrie 1994). *A history of warfare*. First vintage books edition. New York: Random house Inc., <https://www.goodreads.com/book/show/3326397>, accesat la 22 ianuarie 2026.
19. Kirchubel, R. (2024). *On Wellington: A critique of Waterloo by Carl von Clausewitz*, în *Marine Corps History*, Marine Corps University Press, vol. 10, nr. 1, pp. 106-109, <https://muse.jhu.edu/issue/53262>, accesat la 5 decembrie 2025.
20. Kirkpatrick, D. (2015) *Fighting in the Fog of War. Decision-Making under Extreme Uncertainty in the Waterloo Campaign*, Royal United Services Institute for Defence and Security Studies, https://static.rusi.org/201506_op_fighting_in_the_fog_pdf, accesat la 22 ianuarie 2026.
21. Kornberger, M. (2013). *Clausewitz: On strategy*, în *Business History*, vol. 55, nr. 7, pp. 1058-1073, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00076791.2013.838035>, accesat la 22 ianuarie 2026.
22. Leggiere-1, V.M. (2015). *Napoleon and the struggle for Germany. The franco-prussian war of 1813*, vol. I, *The war of liberation, spring 1813*, Cambridge Military Histories, Cambridge University Press, https://books.google.ro/books/about/Napoleon_and_the_Struggle_

- for_Germany.html?id=VeNwBwAAQBAJ&redir_esc=y, accesat la 6 decembrie 2025.
23. Leggiere-2, V.M. (2015). *Napoleon and the struggle for Germany. The franco-prussian war of 1813*, vol. II, *The defeat of Napoleon*, Cambridge Military Histories, Cambridge University Press, <https://www.scribd.com/document/399586280/Napoleon-and-the-Struggle-for-Germany-1>, accesat la 2 decembrie 2025.
 24. Muir, R. (1998). *Tactics and the experience of battle in the age of Napoleon*, Yale University Press, New Haven, https://www.academia.edu/9138860/Research_Project_At_the_Service_of_the_Emperor_King_the_Kingdom_of_Italys_Soldiers_and_the_Napoleonic_Empire, accesat la 25 februarie 2026.
 25. Myers, M. (2009). *Carl von Clausewitz's Military Theory: An Examination*, în *Western Oregon University Library*, pp. 1-27, <https://wou.edu/history/senior-capstone/>, accesat la 22 ianuarie 2026.
 26. Neagoe, V., Luca, P. (2016). *Clausewitz vs. Clausewitz. A discussion of how history applies to operations today*, în *Annals, Series of military science*, nr. 8. București: Editura Academiei Oamenilor de Știință din România, pp. 79-85.
 27. Paret, P. (2007). *Clausewitz and the state. The man, his theories and his times*. New Jersey: Princeton University Press, https://books.google.ro/books/about/Clausewitz_and_the_State.html?id=eINaDwAAQBAJ&redir_esc=y, accesat la 22 decembrie 2025
 28. Paret, P. (2015). *Clausewitz in his time. Essays in the cultural and intellectual history of thinking about war*. Oxford: Berghahn Books, https://www.academia.edu/94663440/Clausewitz_in_His_Time_Essays_in_the_Cultural_and_Intellectual_History_of_Thinking_about_War, accesat la 22 ianuarie 2026.
 29. Paret, P., Moran, D. (1984), ed., *Carl von Clausewitz, Two letters on strategy*. U.S. Army Command and General Staff College, Kansas: Fort Leavenworth, <https://www.armyupress.army.mil/csi-books>, accesat la 22 februarie 2026.
 30. Paret, P., Moran, D. (1992), ed., *Carl von Clausewitz, Historical and political writings*. New Jersey: Princeton University Press, <https://clausewitzstudies.org/mobile/texts.htm>, accesat la 15 ianuarie 2026.
 31. Rogers, T.C. (oct., 2002). *Clausewitz, Genius, and the Rules*, în *The Journal of Military History*, vol. 66, nr. 4, pp. 1167-1176, https://www.academia.edu/14697110/_Clausewitz_Genius_and_the_Rules_The_Journal_of_Military_History_Vol_66_No_4_Oct_2002_pp_1167_1176, accesat la 22 ianuarie 2026.
 32. Scheipers, S. (2019). *Do not despair at your fate: Carl von Clausewitz in French Captivity (1806-1807)*, în *War in History*, pp. 1-25, <https://research-portal.st-andrews.ac.uk/en/publications/do-not-despair-at-your-fate-carl-von-clausewitz-in-french-captivi/>, accesat la 22 decembrie 2025.

33. Schuurman, P. (2017). *What-if at Waterloo. Carl von Clausewitz's use of historical counterfactuals in his history of the Campaign of 1815*, în *Journal of Strategic Studies*, pp. 1-23, https://www.researchgate.net/publication/316022902_What-If_at_Waterloo_Carl_von_Clausewitz%27s_use_of_historical_counterfactuals_in_his_history_of_the_Campaign_of_1815, accesat la 16 ianuarie 2026.
34. Skold, M. (2014). On Strategy, Clausewitz, Civil-Military Relations, Post-Vietnam Malaise, and America's ISIS Quandary, <https://thestrategybridge.org/the-bridge/2015/12/28/clausewitz-turned-on-his-head>, accesat la 22 februarie 2026.
35. Strachan, H. (2022). *Michael Howard and Clausewitz*, în *Journal of Strategic Studies*, 45, nr. 1, pp. 143-160, https://www.researchgate.net/publication/358419132_Michael_Howard_and_Clausewitz, accesat la 22 decembrie 2025.
36. Villacres, J.E., Baasford, C. (1995). *Reclaiming the Clausewitzian Trinity*, în *The UsArmy War College Quarterly: Parameters*, vol. 25, nr. 1, pp. 9-19, https://www.researchgate.net/publication/235198452_Reclaiming_the_Clausewitzian_Trinity, accesat la 2 februarie 2026.
37. Waldman, T. (iunie 2009). *War, Clausewitz, and the Trinity*, Department of Politics and International Studies, University of Warwick, <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9781315547718/war-clausewitz-trinity-thomas-waldman>, accesat la 22 ianuarie 2026.
38. Watts, D.B. (2004). *Clausewitzian friction and future war*, Institute for National Strategic Studies, Washington: National Defense University, https://www.researchgate.net/publication/277792993_Clausewitzian_Friction_and_Future_War_Revised_Edition, accesat la 22 februarie 2026.
39. <https://www.thalia.de/shop/home/artikeldetails/A1039465938>, accesat la 22 februarie 2026.

